

Overweging 22 september 2013

De profiteur

Lezingen: Amos 8, 4-7; 1Timoteus 2, 1-8; Lucas 16, 1-13.

Naar ik meen was het minister-president Kok die voor het eerst in een debat sprak over exhibitionistische zelfverrijking bij bestuurders van grote bedrijven. Ik denk dat hij met het woord exhibitionistisch in dit verband bedoelde dat het openlijk en publiekelijk gebeurde. Achter de schermen zal het altijd wel hebben plaatsgevonden. Maar hier doelde hij op het ongegeneerde karakter van de zelfverrijking. Wat toen wellicht nog nieuw was in het publieke debat, is dat al helemaal niet meer. Sinds die tijd zijn we geconfronteerd met grote bankschandalen, stichtingbestuurders die zich onrechtmatig of net binnen de marge van de wet verrijken. Er kwam een nieuw woord voor. Men sprak van graacultuur. Gedrag dat vertoond wordt door mensen die profiteren van een situatie zonder zich om de ander of de gevolgen van hun handelwijze te bekommeren. De moderne variant van de tafelschuimer, de uitvreter, de uitnasjer.

Het is de figuur die beschreven wordt in de tekst van Amos als de mens die zich over de rug van de arme en weerloze verrijkt, die misbruik maakt van goed vertrouwen. Het is ook de rentmeester uit het evangelie. Overigens een merkwaardig verhaal.

In een tijd waarin over bezuinigingen wordt gesproken die vooral de laagste inkomens raken, en in de week waarin de begroting voor het land wordt gepresenteerd waarin de voorzieningen voor laagbetaalden verder onder druk staat, is dit erg actueel. Deze week werden ook weer de cijfers van Forbes gepresenteerd waarin de groei van het vermogen van de allerrijksten uitkwam op 15 tot 20 procent. Zet dit een af tegen de nullijn.

Terug naar het evangelieverhaal. Een landgoedeigenaar komt erachter dat zijn rentmeester, zijn oikonomos zoals het in het Grieks staat, sjoemelt, het goed van zijn baas verkwaast zoals in het verhaal gezegd wordt, en hij kondigt aan hem te ontslaan. In wat volgt wordt de praktijk van deze rentmeester bloot gelegd. Hij roept de schuldenaren een voor een op en vraagt hun wat er op hun schuldbrief staat. Van honderd vaten olie laat hij vijftig maken en van honderd mud tarwe tachtig.

Wat is hier aan de hand? Ogenschijnlijk heeft de rentmeester bij het uitlenen van goederen van zijn baas de schuldenaars afgeperst. Iemand leent 50 of 80 eenheden, tekent een schuldbekentenis van 100 en bij afbetaling steekt de rentmeester 50 of 20 eenheden in zijn eigen zak. Misschien zit daar de verkwisting dat hij teveel van zijn baas uitzet en geen rekening houdt met een goede voorraad voor het gebruik van zijn meester en zijn huishouding.

Maar zo simpel ligt het niet.

Er bestond van oudsher een verbod om rente te vragen aan landgenoten.

Deuteronomium verbiedt het en de psalmist schrijft: "welzalig de man die leent zonder rente te vragen". Vooral de laatste uitspraak betekent dat er met de wet de hand werd gelicht.

Maar op een verdeckte manier. Afhankelijk van de schaarste van het geleende goed en de termijn van terugbetaling werd de schuldbekentenis verhoogd. Binnen een strikte benadering van de wet was dit niet geoorloofd, maar het gebeurde wel.

De rentmeester lijkt nu de zogenaamde rente bij de schuldenaars in mindering te brengen op hun schuld. Zijn baas krijgt niet minder dan hij heeft uitgeleend en de schuldenaar betaalt minder dan daarvoor. Een slimmigheid van de rentmeester.

En...Ogenschijnlijk handelt hij in overeenstemming met de wet.

Moet hij hiervoor geprezen worden? Moeten de kinderen van het licht de handelwijze van deze wereld overnemen?

De tekst wijst op een zekere naïveteit van de leerlingen van Jezus. Zij krijgen de raad met meer overleg te werk te gaan. Maar ten aanzien waarvan dan? Om vrienden te maken met de onrechtvaardige Mammon. Daar kan niet anders mee bedoeld zijn dan dat zij het aardse gebruiken voor een hoger doel. Dat blijkt ook uit de vergelijkingen die daarna gemaakt worden met betrekking tot de betrouwbaarheid in het kleine en het grote, respectievelijk het hier en het straks. En met het vreemde en het eigene, respectievelijk de wereld en het rijk van God.

Het gaat om betrouwbaarheid. Dat heeft niet alleen te maken met gedrag waar anderen van op aan kunnen, maar ook met trouw aan jezelf. Zowel de eerste als de tweede lezing maken dit duidelijk.

Amos spreekt in een samenleving die gemakkelijk omgaat met de verworven welvaart. Een samenleving waarin de tweedeling groter wordt en de kloof dieper. Waarin de proporties verloren zijn gegaan. Natuurlijk zijn er altijd verschillen, maar er moet een zekere maatvoering zijn ten aanzien van die verschillen. Zij dienen redelijk inzichtelijk te zijn en op een of andere manier binnen het rechtvaardigheidsgevoel aanvaardbaar voor wat betreft de relatie tussen de individuele mogelijkheden en inspanningen en de verwerving van welvaart.

Wanneer deze maatvoering verloren gaat, desintegreert de samenleving als gemeenschappelijk project. De samenhang raakt verloren.

Dat is niet de bedoeling van een samenleving, van een volk, van de wet. Die zijn juist gericht op leven voor allen.

In de brief aan Timoteus herkennen we wellicht meer van de christelijke levenshouding. Niet grijpen naar de macht, maar bidden dat zij die de macht hebben, de mensen in staat stellen ongestoord en veilig te leven en van daaruit een God welgevallig leven te leiden. Om de vrede te dienen.

Vrienden maken met de Mammon heeft altijd het gevaar in zich erdoor besmet te raken. Daarom is de raad aan het eind van het evangelie helderder dan de tekst daarvoor. Je kunt niet twee heren dienen, niet God en de Mammon. Niet de Heer van het leven en de God van de materiële rijkdom.

De eenzijdige begeerte naar bezit verstoort de relaties tussen mensen. Zij maken de medemens tot een middel om de eigen doelstellingen te bevredigen. Het degradeert de medemens, die niet langer op zich waardevol is, maar van wie de waarde wordt gemeten naar wat het oplevert. Net zoals rente het bezit devalueert. Rente is waardetoevoeging zonder dat er van de zijde van de bezitter arbeid of product tegenover staat. Mede daardoor wordt het door het Bijbel als onethisch beschouwd. Het is een verkapt soort diefstal van je volksgenoten en daarmee een overtreding van een van de tien geboden. De woorden die gegeven zijn opdat het volk in welzijn, rust en vrede met elkaar leeft in het land dat gegeven wordt.

Bij de gave van de wet wordt gezegd: "dit houd ik u voor, de weg ten leven en de weg ten dode". Eenzijdige inzet op de materialiteit van het leven leidt tot de dood in de pot voor allen. Bij het maken van keuzes, lijkt deze vraag aan het eind van het evangelie te zeggen, moeten we altijd proberen zoveel mogelijk het gezamenlijk belang te dienen en te kiezen voor wat gericht staat op het leven. Dat betekent in ieder geval ook dat we de

materialiteit van ons leven in dienst stellen van de groei van het goede, met name van de groei van het Godsrijk onder ons.

In de Naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Amen.

Voorbede: regering rust en veiligheid voor allen; gedeelde welvaart n voor hen die financieel in de verdrinking zitten; kerk zuurdesem en licht; eigen noden.